

Фоміна Л. В. Основні напрями сучасної літературної критики у вивченні міфу про Ендіміона / Л. В. Фоміна // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство»: збірник наукових праць [редкол. Л. Г. Фрізман (гол. редактор) та ін.]. — Харків : ППВ «Нове слово», 2012. — Випуск 3 (71). — Частина перша. — 2012. — С.148–154.

-148-

УДК 821.111.09

Л.В. Фоміна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ У ВИВЧЕННІ МІФУ ПРО ЕНДІМІОНА

Проблема функціонування міфу в художній літературі постійно привертає увагу дослідників. Як підкреслюють українські філологи-античнознавці В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко, «прадавня старовина лишалася актуальною впродовж усіх наступних історичних епох ... актуальність античності є незаперечною й сьогодні» [7, с.12]. «Міфологія є необхідною умовою й первинним матеріалом для всякого мистецтва, світ і, так би мовити, ґрунт, на якому тільки й можуть розцвітати й виростати твори мистецтва. Тільки в межах такого світу можливі стійкі й певні образи, через які тільки й можуть одержати вираження вічні поняття», – вважав Ф. В. Шеллінг [11, с. 112 – 113]. Дослідження традиційних міфологічних сюжетів, образів і мотивів посідає пріоритетне місце в сучасному порівняльному літературознавстві [6, с.4-5]. При всьому тому, не дивлячись на системне дослідження теорії традиційних сюжетів (А. Волков, В. Антофійчук, А. Нямцу, Г. В. Фоміна та ін.), досягнення у глибокому вивченні використання міфологічної спадщини в літературі (А. Н. Веселовський, Є. М. Мелетинський, В. Я. Пропп, А. Ф. Лосєв,

Я. Є. Голосовкер, М. Еліаде та ін.), розгляд художньої своєрідності інтерпретацій міфологічних сюжетів про Амура і Психею (Ю.Г. Котаріді), Орфея (О.В. Гнездилова), Прометея (Г.Т. Гадамер, С. В. Овчарова, В. Соколов), Аріадну (И. Ю.Тонких), Антигону (И. Тарангул) та ін. літературні версії міфу про Ендіміона, не стали ще предметом спеціального дослідження.

Мета цієї статті – розглянути основні тенденції у вивченні міфологічного сюжету про Ендіміона. Огляд спеціальної літератури за темою дає можливість умовно виділити певні напрямки формування системи поглядів на проблему.

Широке використання міфологічної спадщини про Ендіміона різною мірою властиве всім культурно-історичним епохам. Популярність цього античного матеріалу не викликає сумніву. Перші зображення Ендіміона збереглися на грецьких вазах V століття до н.е., а з більш пізніх зображень до наших днів дійшло безліч зразків, зокрема, фрагмент міфу відтворено на фронтальній панелі саркофага Мантуя, Палаццо Дукале (герцогський палац Гонзага) у середині II ст. н.е. Звертання до міфологічного образу використовував Нострадамус в алегоричному кодуванні своїх пророцтв для майбутніх поколінь (центурія: II. 71-80: 73. (2.73) 173). Давньогрецький сюжет став джерелом натхнення для створення музичних творів (опери «Ендімійон» Гайдна й син Баха, Йоганна Крістіана,), полотен художників (Н. Пуссен, Рубенс, Тинторетто й Ван Дейк і ін.), скульптур (Паоло Андреа Трискорні, Ф.Ф. Щедрін), зразків ужиткового мистецтва (у петербурзькому Ермітажі зберігається таріль італійської майоліки

-149-

XVI ст. з розписом за сюжетом твору «Діана й Ендімійон» Паоло Андреа Трискорні (1757-1833). У 1797 на честь персонажа грецької міфології Ендіміона було названо вітрильний фрегат Королівського флоту Великобританії. У наш час міф про Ендіміона покладений в основу японського мультиплікаційного серіалу «Sailor Moon» (реж. Наоко Такэути.),

ім'я головного героя стало брендом у парфумерній промисловості Англії та назвою нового сорту гіацинта.

Однак найбільш суттєвий відгук античний міф знайшов у всесвітній літературі. Використання образу міфологічного героя можна зустріти у творах грецьких письменників Лікімнія (близько 400 р. до н.е.), Лукіана (125–180 н.е.), Е. Спенсера (1552–1599), В. Шекспіра (1564–1616). Авторами літературних інтерпретацій цього античного міфу стали: давньогрецький поет Алкей (Alcaeus, 626-622 — після 580 до н.е.); елизаветинці Джон Лілі (John Lyly (Lilly, Lilie) 1553(4)-1606) «Ендіміон» («Endymion», 1591) і Майкл Дрейтон (Michael Drayton, 1563-1631) «Ендіміон та Феба» («Endimion & Phoebe», 1595); французький письменник Бернар Ле Бов'є де Фонтенель (Bernard le Bovier de Fontenelle, 1657-1757) п'єса «Ендіміон» («Endymion»); німецький автор Кристоф Мартін Віланд (Christoph Martin Wieland) (1733-1830) «Діана та Ендіміон» («Diana und Endymion», 1767); англійські романтики Джон Кітс (John Keats, 1795—1821) «Ендіміон» («Endimion», 1818) і Томас Худ (Thomas Hood, 1799-1845) сонет, написаний на поему Кітса (Sonnet Written in Keats' "Endymion"); маловідомий англійський поет Хью Дональд Барклей (Hugh Donald Barclay, 17??-18??) «Ендіміон, або юнак, що сумує за Леді- Місяць» («THE B3Y WHO CRIED FOE THE MOON», 1877); американський поет Генрі Бек Хест (Henry Beck Hirst, 1813-1874) «Ендіміон. Грецький міф» («Endymion. A Tale of Greece», 1848), англійський письменник Оскар Вайльд (Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde, 1854 — 1900) «Ендіміон» («Endimion», 1881); англійський поет Стівен Філіпс (Stephen Phillips, 1864-1915) «Ендіміон» («Endymion», 1898); письменник, прем'єр-міністр Англії Бенджамін Дізраелі (Benjamin Disraeli, Earl Of Beaconsfield, K.G.) «Ендіміон» («Endymion», 1880); американський письменник, гуморист Ч.Г. Леланд (Charles Godfrey Leland, 1824-1903) «Тана й Ендамон або Діана й Ендіміон» (Tana and Endamone, or Diana and Endymone", глава 9 у книзі: «Арадія, або Євангеліє відьом» («Aradia, or the Gospel of the Witches», 1809); американський поет Генрі Уодсворт Лонгфелло (Henry Wadsworth

Longfellow, 1807-1882) «Ендіміон» («Endimion»), Кітс «Keats»; нідерландський письменник і поет Сімон Вест Дейк (Simon Vestdijk, 1898-1971) сонет «Ендіміон»; російський поет А. А. Фет (1820-1892) «Діана, Ендіміон і Сатир», (1855); шведський письменник Карл Густав Вернер фон Хейденстам (Carl Gustaf Verner von Heidenstam) (1859 –1940); американський поет Ді П'єро (W. S. Di Piero, нар.1945) «Ендіміон» («Endimion», 2009), американський фантаст Ден Сіммонс (Dan Simmons, нар. 1948) автор космічної опери , тетралогії «Гіперіон» («Hyperion», 1989) , премія Х'юго 1990, премія Локус 1990; «Падіння Гіперіона » («The Fall of Hyperion», 1990) премія Локус 1991; (Dan Simmons, нар. 1948) «Ендіміон» («Endymion», 1996); «Схід Ендіміона» («The Rise of Endymion», 1997, премія Локус 1998); англійський письменник Метью Скелтон (Matthew Skelton нар. 1971) «Весна Ендіміона» («Endymion Spring», 2006); українські

-150-

літературознавці В.І. Пашенко (народ.1918), Н.І. Пашенко (народ. 1936) «Ендіміон» (2007) і це число робіт постійно поповнюється. Незважаючи на неминаючий інтерес до міфу про Ендіміона, у мистецтві протягом усіх відомих культурно-історичних етапів ступінь вивченості літературних версій цієї античної спадщини надзвичайно низька. Світова критична література, в основному, має у своєму розпорядженні дослідження, переважно присвячені аналізу особливостей поезики інтерпретацій міфу Дж.Лілі (А.Анікст, Н.В.Зоніна, Є.Н.Черноземова, В.Джефері й ін.), М. Дрейтона (О. Дмитрієва) і Дж. Кітса (Н. Дьяконова, Р.Самарін, С.Колвін і ін.).

Перша спроба прослідити історію міфу про Ендіміона в мистецтві з античності й до епохи Відродження почата в монографії Н. Егепью «Ендіміон на перехресті. Літературне й художнє дослідження міфу про Ендіміона на зорі сучасної епохи», 2005) [13]. Означена робота адресована не тільки літераторам, але й мистецтвознавцям, художникам, оскільки містить цінні матеріали в галузі живопису, скульптури. У першому розділі свого дослідження автор аналізує давні джерела, у яких згадувався міф (Гесіод,

Павсаній, Овідій, Сафо). Науковець проводить самостійні історико-археологічні пошуки завдяки яким був установлений історичний прототип міфу. На думку Н. Егепью, прообразом міфологічного героя був цар Еліди, гробницю якого можна знайти в Карії в Малій Азії, на горі Латме. У наступних чотирьох розділах автор показує популярність міфу в мистецтві Італії, Франції й Англії в період між 1501 і 1623. Досягнення дослідника полягає в першій спробі проаналізувати ренесансну інтерпретацію міфу на прикладі творів елизаветинців. Н. Егепью підкреслила «несхожість» долі Ендіміона у протосюжеті й версіях Лілі й Дрейтона. Відповідно до елизаветинських трансформацій міфу, головний герой не занурений у сон, а живе повноцінним життям. При цьому дослідниця висуває гіпотезу про те, що «триликість» богині Леді-Місяця є алегоричним посиланням на три способи життя, що асоціюються із задоволенням, участю в політичному житті суспільства й «розумовою діяльністю». Більше того, автор вважає, що Ендімійон – реальна особа, яка *здобула* репутацію мудреця, аматора знання, займаючись астрономією. Критик з Єльського університету Б.Мавр високо оцінив дослідження Н. Егепью, підкресливши її інформаційну цінність «як для поетів, так і живописців» [14].

Для аналізу варіантів трансформації міфу заслуговує на увагу гіпотеза П. Прижан і Жана Даниелу. На думку французьких богословів, біблійна версія про Іону [5, с.345-346] є транспозицією античного міфу про Ендіміона [4, 16]. Однак, ця точка зору не знайшла підтримки в наукових колах.

Важливим для підтвердження однієї з версій міфу, котра актуалізує момент покарання, варто вважати давній рукопис Ендімійон «Афіна й діва. Філософія приниження й античні еротичні таїнства» [12], знайдений в 1991 році при розкопках під Овідіополем і всебічно досліджений ученими Овідіопольського університету. Найцікавішим є те, що автор цього трактату Ендімійон. Як відзначає доктор філософії Н.С. Верховенська в передмові до видання, «це – уперше опублікований трактат Ендімійона про кохання» [12,

с.2]. Далі дослідник відзначає, що знайдено стамнос, у якому перебував папірусний сувій поруч зі

-151-

статуєю Артеміди Ефеської. Авторство рукопису, датованого VI-V ст. до н. е., на думку фахівців Овідіопольського університету, належить, імовірно, маловідомому (дослідникам античної літератури) Ендіміону (Apollo. I 7,5), міфічному поетові. Реставрація рукопису дозволила відновити деякі фрагменти поеми. Окремі строфи трактату звучать настільки сучасно, що Овідіопольський університет був змушений провести ретельну експертизу оригіналу для підтвердження його достовірності. «На щастя, – як зауважує Н.С. Верховенська, – експертиза дала позитивний результат» [12,с.3]. Вчена Рада Овідіопольського університету рекомендувала давнє джерело до друку. Слід зазначити, що думки рецензентів розділилися. Одні знаходять у давнього поета формальне змішання жанру й стилю («низ»- «верх»), «відверту вульгарність» («поетизація низинного») і «пансексуалізм». Інші «бачать завдання, вирішення яких усе ще недоступне сучасності: «символізація розвитку» («низ» + «верх» = творчість»), повага до жінки («поетизація природного»). Вирішальним для публікації аргументом послужило зауваження всіх без винятку рецензентів про створення загальнолюдської релігії («Біле світло») [12, с.3]. У науковій праці «Нові відкриття в галузі античного мистецтва» Н.А. Сидорова пише: «Опубліковані в цьому виданні фрагменти становлять лише малу частину ендіміонового рукопису, що присвячений розробці філософських проблем, звичайних для античних мислителів і читачів, що не представляють інтересу для широкого кола [9,с.178 – 180]. Античне розділення на «верх» і «низ» припускає існування двох логік, двох поглядів, двох філософій. Опублікована частина поеми заповнює відомий пробіл дельфійського оракула «Пізнай себе» [с. 3, с.91].

У контексті проблематики цього дослідження істотним можна вважати підтвердження античним поетом однієї з версій міфу, про те, що Зевс занурив у сон Ендіміона, щоб покарати за перелюбство з Герою. Цей

факт заслуговує на увагу, оскільки інші інтерпретації міфу ігнорують мотив покарання.

На жаль, сучасна літературознавча критика не має більше робіт, які торкались би цієї проблеми. Як показує огляд наукової літератури рівень вивченості міфологічного сюжету про Ендіміона є вкрай низьким. Вимагають вивчення питання, що стосуються безпосередньо самої аксиологічної концепції *цього* давньогрецького міфу. У свою чергу, труднощі визначення цієї концепції можна пояснити наявністю кількох варіантів міфу. Саме дослідження, у першу чергу, концептуальної бази міфу може бути методологічною основою для аналізу всіх наступних літературних інтерпретацій міфу про Ендіміона. Популярність здобули три варіанти міфу. Так, у версії Лукіана [10, с.212] домінує лейтмотив краси і кохання. Аполлоний Родоський [8,с.58-60], Аполлодор [1,с.133], Ендіміон [12,с.7] актуалізують мотив покарання. Також найдавніший варіант історії кохання Селени та Ендіміона, фрагменти якого зафіксовані на 120 саркофагах, що датуються 130 р. н. е., підкреслює домінантність теми безсмертя [15;17, с.67 – 81]. Повна версія міфу, запропонована Робертом Грейвсом, «об'єднала в гармонічне ціле розрізнені елементи кожного міфу із залученням маловідомих варіантів» [3, с.20, 306].

Кожний з лейтмотивів характеризується художньою автономністю, що використовується літераторами, художниками, скульпторами залежно від тенденцій

-152-

розвитку історико-культурної ситуації. Так, за спостереженнями Джеймса Холла, версія Лукіана найчастіше залучала уяву поетів і художників, що бачили в красені юнакові, зануреному в сон, символ вічної краси, як джерело «радості людини». [10, с.212].

Інтегральною рисою кожної версії міфу є бінарна семантична опозиція (термін А.Є. Нямцу [6, с.50]), «симетрія» образів: **Ендіміон = богиня Леді-**

Місяць. Ендімійон символізує культ чоловічої краси, а богиня Леді-Місяць глибоку жіночу прихильність, відданість, кохання.

Мотиви версій **Краса** → **Любов** → **Покарання** → **Вічний сон (Безсмертя)** є складові подійно-семантичного концепту міфу. Змістовною домінантою традиційної ендіміонади є прагнення богині Леді-Місяць до краси, еталоном якої є її вічно занурений у сон коханий. Вираження «сон Ендімійона» стало приказкою як синонім довгого сну.

Затребуваність міфу про Ендімійона в різних культурно-історичних ситуаціях обумовлена присутністю «вічних мотивів», таких як любов, краса, безсмертя.

Таким чином, маловивченість проблеми літературних інтерпретацій міфу про Ендімійона можна пояснити по-перше, складністю визначення концептуальної основи міфу через наявність декількох версій; по-друге, недостатньою популярністю літературних інтерпретацій міфу серед широкого кола читачів, що обумовлено незначною кількістю перекладів з мови оригіналу. Наприклад, досі не існує перекладів поем Барклея і Філіпса.

Доцільність і перспективність дослідження літературної ендіміонади дозволяє розширити наші уявлення про закономірності еволюції традиційних сюжетів та національні особливості рецепції античного міфу про Ендімійона.

Література:

1. Аполлодор Мифологическая библиотека / В. Г. Борухович. — Л. : Наука, 1972. — 216 с.
2. Всемирная энциклопедия : Мифология / Гл. ред. М. В. Адамчик: Гл. науч. ред. В. В. Адамчик: — Мн.: Современный литератор, 2004. — 1088 с.
3. Грейвс Р. Мифы Древней Греции / Р. Грейвс; пер. с англ. К. П. Лукьяненко; под ред. и с послесл. А. А. Тахо-Годи. — М. : Прогресс, 1992. — 620 с.
4. Даниелу Жан Христианское миссионерство / Жан . — Символ. — № 9. —июнь 1983. — С. 61.

5. Кондрашов А. П. Библейские истории. Герои и мифы / А. П. Кондрашов. – М.: РИПОЛ классик, 2008. –768 с.

6. Нямцу А.Е. Основы теории традиционных сюжетов / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2003. – 80 с.

7. Пащенко В. І., Пащенко Н.І. Світ міфів та легенд Еллади / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко. — К.: Либідь, 2007. —384 с.

8. Родосский Аполлоний Аргонавтика IV / Пер. Г. Ф. Церетели. — Тбилиси: : Мецниереба, 1964. — С.58—60.

-153-

9. Сидорова Н. А. Новые открытия в области античного искусства / Н. А. Сидорова .— М.: Искусство. — С. 150-203

10. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Дж. Холл; пер. с англ. А.Майкапара. — М.: Транзиткнига. —2004. — 655 с.

11. Шеллинг Ф. В. Философия искусства / Ф.В. Шеллинг . — М. : Мысль, 1999. — 608 с.

12. Эндимион Афина и дева. Философия унижения и античные эротические таинства / Сост. Н.С. Верховенская . — Санкт-Петербург: ЛИСС, 1992. — 96 с.

13. Agapiou Natalia Endymion au carrefour. La fortune littéraire et artistique du mythe d'Endymion à l'aube de l'ère moderne . Ikonographische Repertorien zur Rezeption des antiken Mythos in Europa , Beiheft IV / Natalia Agapiou . — Berlin: Gebr. Mann Verlag, 2005. — 286 p.

14. Bryn Mawr Classical Review. — 2008. — 02. — 44. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008-02-44.html>

15. Koortbojian M. Myth, Meaning and Memory on Roman Sarcophagi / Michael Koortbojian . Berkeley: University of California Press. 1995. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft4199n900;brand=ucpress>

16. Prigent P. Revue d'histoire et de philosophie religieuse. — vol.76. — 1996. — 2, — P.179 - 193. 17. Sorabella J. A Roman Sarcophagus and Its Patron / Jean Sorabella // Metropolitan Museum Journal . —2001.—V. 36. — 67- 81 p.

Анотація

Фоміна Л. В. Основні напрями сучасної літературної критики у вивченні міфу про Ендіміона.

Розглядаються популярність міфу про Ендіміона, його популярність у житті суспільства та у всіх видах мистецтва в різні епохи, а також основні тенденції сучасної критики у вивченні цього міфологічного сюжету. Звертається особлива увага на роботи Н. Егепью, П. Прижан, Жана Даниелу, Р.Грейвса та вчених Овідіопольського університету, які досліджують давній рукопис Ендіміон «Афіна й діва. Філософія приниження й античні еротичні таїнства», знайдений у 1991. Затребуваність міфу про Ендіміона в різних культурно- історичних ситуаціях обумовлена присутністю «вічних мотивів», таких, як любов, краса, безсмертя.

Ключові слова: міф, Ендіміон, богиня Леді-Місяць , інтерпретація, традиційний міфологічний сюжет, мотив, краса, кохання, покарання, безсмертя.

Аннотация

Фомина Л. В. Основные направления современной литературной критики в изучении мифа об Эндимионе.

-154-

Рассматриваются популярность мифа о Эндимионе, его востребованность в жизни общества и во всех видах искусства в разные эпохи, а также основные тенденции современной критики в исследовании

данного мифологического сюжета. Обращается особое внимание на работы Н. Егепью, П. Прижан, Жана Даниелу, Р.Грейвса и ученых Овидиопольского университета, которые исследуют древнюю рукопись Эндимион «Афина и дева. Философия унижения и античные эротичные таинства», найденную в 1991. Востребованность мифа о Эндимиона в разных культурно-исторических ситуациях обусловлена присутствием «вечных мотивов», таких как любовь, красота, бессмертие.

Ключевые слова: миф, Эндимион, богиня Луны, интерпретация, традиционный мифологический сюжет, мотив, красота, наказание, бессмертие.

Annotation

Fomina L.V. Basic directions of modern literary criticism in myth studying about Endimion.

Popularity of a myth about Endimion, its demand in the life of the society and in all art forms during different epochs, and also the basic tendencies of modern literary criticism in the research of this mythological plot are considered. The works by N. Agapiou, P. Prigent, Jean Danielou, R. Graves and the scientists of the Ovidiopol University, who investigate an ancient manuscript Endimion «Athena and the maiden. Philosophy of humiliation and antique erotic sacraments» found in 1991 are paid special attention to. The myth demand about Endimion in different culturalhistorical situations is caused by the presence of such "eternal motives» as love, beauty, immortality. Keywords: myth, Endimion, goddess of the Moon, interpretation, traditional mythological plot, motif, beauty, punishment, immortality.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку д.ф.н., проф. Т.М.Потніцевої